

1.3 Maşınla oxunan biblioqrafik formatlar.

Kataloqlaşdırılan ədəbiyyatı identifikasiya edən biblioqrafik ünsürlərin kodlaşmış təsvir qaydalarına format deyilir. Müasir Avtomatlaşmış Kitabxana-Informasiya Sistemlərinin məlumat – axtarış aparatının əsas elementi olan biblioqrafik yazılar maşınla oxunan-MARC (Machine Readable Catalogue) formatları əsasında yaradılır.

MARC formatında hazırlanmış biblioqrafik yazı ədəbiyyat haqqında QOST biblioqrafik təsvir standartına nisbətən daha geniş biblioqrafik informasiya saxlayır. Bunun nəticəsində, oxucunun axtarış imkanları qat-qat genişlənir. Oxucu hətta ona lazım olan ədəbiyyatın əsas biblioqrafik ünsürlərini bilməsə belə (məs: müəllif, sərlövhə və s.) MARC formatında təsvir, ona lazım olan sənədi açar sözə, ölçülərinə, materialın tipinə, keyfiyyətinə və digər əhəmiyyətli olmayan ünsürlərə görə tapmağa imkan verir, kitabxana ehtiyatlarından daha effektiv istifadə olunmasını təmin edir.

MARC formatı ilk dəfə 1966-cı ildə ABŞ-in Konqres kitabxanası tərəfindən yaradılmışdır. Maşınla oxunan formatın əhəmiyyətli biblioqrafik təsvir standartına nisbətən üstünlüyü aşkar olduqdan sonra, əksər ölkələr maşınla oxunan öz milli biblioqrafik formatlarını yaratmağa başladılar. 1968-ci ildə USMARC[6] (ABŞ), CANMARC(Kanada), UKMARC (Böyük Britaniya) formatları yaradıldı.

Artıq 1970-80-cı illərdə bir çox ölkələr MARC formatını qəbul etdilər və MARC-ın 50-dən çox variantı yaradıldı. Bu dövrdə meydana gələn Internet və kompüter-informasiya şəbəkə texnologiyası və MARC formatları kitabxanaların kompleks avtomatlaşdırılmasını, oxuculara On-line

xidməti təmin etdi və ayrı-ayrı kitabxana ehtiyatlarının inteqrasiyası üçün real texniki imkanlar yarandı. Lakin, formatların müxtəlifliyi səmərəli və operativ informasiya mübadiləsinə ciddi problemlər yaradırdı. Bu səbədən MARC formatında tərtib olunan biblioqrafik informasiyanın beynəlxalq mübadiləsinin təmini üçün beynəlxalq kommunikativ formatın işlənilməsi qərara alındı və 1977-ci ildə «UNIMARC»[3] (Universal MARC Formatı) beynəlxalq formatı yaradıldı.

Hal-hazırda UNIMARC formatı ilə bərabər bir çox biblioqrafik agentliklər USMARC formatından da istifadə edirlər. Hər iki format bu gün kataloqlaşdırma üçün ən səmərəli biblioqrafik yazı formatıdır. Formatın 3 rəqəmli identifikatorla nişanlanmış sahələri 9 blokda qruplaşmışdır. Hər bir sahə daxil olduğu blokun məzmununa uyğun biblioqrafik və kodlaşmış məlumatları əks etdirir. Məs. 700-cü sahə 7-ci "İntellektual məsuliyyət" blokuna daxil olub, kitabın birinci müəllifi və ya nəşrə məsul şəxs haqqında məlumatı əks etdirir. Hər bir sahə daxilində biblioqrafik məlumatlar bir və ya bir neçə altsahədə kodlaşdırılır. Altsahə iki simvoldan ibarət identifikatora malikdir. məs.: 700_0 \$a və s. Sahələrin təsvirində altsahələr müəyyən ardıcılıqla verilir. Hər bir sahə həmçinin qiymətləri müxtəlif olan iki indikatora malik olur¹. İndikatorlar axtarış zamanı sahəyə müraciətin formasını təyin edir. Əgər indikator qiymət almırsa, mövqə probel ilə ("-") doldurulur.

UNIMARC formatında mübadilə məqsədilə tərtib olunan hər bir biblioqrafik yazı Yazı markeri, məlumat kitabçası və dəyişən sahələrdən ibarət olur. Hər bir biblioqrafik yazı 24 simvolla yazı markeri ilə başlayır. Yazı

¹ Bir sıra sahələr istisna olmaqla.

markeri bibliografik yazının strukturuna aid məlumatları: yazının tipi, onun bibliografik səviyyəsi, iyerarxik səviyyədə vəziyyəti, yazının tamlıq dərəcəsi, ISBD qaydalarına uyğunluğu və s. haqqında kodlaşmış məlumatları əks etdirir.

Yazı markerindən sonra məlumat kitabçası gəlir. Məlumat kitabçası 12 simvoldan ibarət olub 3 hissəyə ayrılır. Birinci hissə 3 simvoldan ibarət olub, sahələrin nişanını göstərir. İkinci hissə 4 simvoldur və məlumat sahəsinin uzunluğunu göstərir, yəni birinci hissədə verilən sahənin simvollarının (bura indikatorlar, altsahənin identifikatoru, mətn və ya kodlaşdırılmış məlumatlar və sahə ayrıcılları da daxildir.) sayını müəyyənləşdirir. Üçüncü hissə 5 simvoldan ibarət olub, başlanğıc simvolun mövqeyini göstərir. Dəyişən uzunluqlu məlumatlar sahəsi isə məlumat kitabçasından sonra gəlir və bibliografik məlumatları əks etdirir.

UNIMARC və USMARC formatlarının əsas fərqi sahələrin, altsahələrin və indikatorların bir-birinə uyğun gəlməməsidir. Həmçinin UNIMARC formatında sahələrin sayı ilə USMARC-ın sahələrinin sayı üst-üstə düşmür, UNIMARC-da sahələrin sayı çoxdur. Bu onunla bağlıdır ki, UNIMARC formatı USMARC-dan sonra yaradılıb və daha geniş təsvir imkanlarına malikdir. Bundan əlavə, iki format arasında digər fərqlər: sahə daxilində altsahələrin sayı, sahələrin uzunluğu, indikatorların qiymətində fərqlər və s. kimi kiçik fərqlər vardır. Oxucu dərs vəsaitində verilmiş, kitablar üçün UNIMARC və USMARC formatı ilə tanış olduqda bu fərqləri özləri müəyyən edə biləcəkdir.

1.4 USMARC formatı

USMARC formatında hazırlanmış hər bir bibliografik yazı, Yazı markerindən və USMARC sahələrində və altsahələrində yazılmış məlumatlardan ibarətdir. Yazı markeri yazının işlənilməsi üçün vacib olan, kodlaşmış məlumatları əks etdirir. Hər bir məlumat üçün konkret mövqə müəyyən edilmişdir. Mövqələr 0-dan 23-ə qədər nömrələnir. Belə ki, kitablar üçün :

Yazı markerinin **0-4** mövqeyi bibliografik yazının uzunluğu üçün nəzərdə tutulmuşdur. O, avtomatik olaraq Avtomatlaşmış Kitabxana-İnformasiya Sistemi tərəfindən müəyyən olunur.

Mövqə **5**-də yazının statusunu bildiren aşağıdakı kodlardan biri yazılır:

- s-düzəldilmiş (korrektə olunmuş) yazı;
- n- yeni yazı;
- d-xaric edilmiş yazı².

Mövqə **6-8**- də kitablar və bir yazı ilə təsvir olunan coxcildli kitablar üçün «**am0**», iki yazı ilə təsvir olunan coxcildli kitabların ümumi seriyası üçün «**am1**», ayrı-ayrı cildləri üçün «**am2**» kodu yazılır. Burada **a** - kataloqlaşdırılan materialın tipini-çap materialı olduğunu, **m**- bibliografik səviyyəni-monoqrafik nəşr olduğunu, 0-2 kodları isə yazının iyerarxik səviyyəsini bildirir³.

Mövqə **9** kitablar üçün təyin edilmədiyindən probellə doldurulur.

Mövqə **10** və **11**-də müvafiq olaraq sahə və altsahə identifikatorlarının uzunluqlarını bildiren 2 kodu yazılır.

² Müvafiq nəzarət nömrəsinə malik olan digər yazının etibarlı olmadığını göstərmək üçün mübadilədə iştirak edən yazı.

³ İyerarxik əlaqədən istifadə edilmədikdə onun yerinə probel qoyulmalıdır

Mövqe **12-16** məlumatların baza ünvanını bildirir və avtomatik olaraq Avtomatlaşmış Kitabxana-İnformasiya Sistemi tərəfindən müəyyən olunur.

Mövqe **17** və **19** kitablar üçün təyin edilməyib və mövqələrə probel qoyulur. Mövqe **18** –də kataloqlaşdırılmış təsvir formasını bildirən kodlardan biri yazılır:

- _ -tam ISBD formatındadır; yazıda verilmiş təsvir məlumatları (sahə200-225) ISBD qaydalarına uyğun hazırlanmışdır.
- n- yazı ISBD formatında deyil; yazıda verilmiş təsvir məlumatları (sahə200-225) ISBD qaydalarına uyğun hazırlanmamışdır.
- i - yazı qismən ISBD formatındadır.

Mövqe **20** formatın hər sahəsinin uzunluğunu bildirir və 4 kodundan ibarətdir.

Mövqe **21**-də həmişə 5, mövqe **22**-də isə 0 kodu yazılır.

Mövqe **23** kitablar üçün müəyyən olunmayıb.

Nümunə: 00999nam0_22002651_i_450_

Formatın kitablar üçün biblioqrafik informasiya daşıyan sahələrini formal olaraq aşağıdakı təsvir qruplarında birləşdirmək olar:

1. İdentikləşmə və kodlaşmış məlumatlar;
2. Yazının başlığı və ya intellektual məsuliyyət;
3. Sərlövhə;
4. Nəşr, yayım və fiziki xarakteristika;
5. Qeydlər;
6. Predmet rubrikası;
7. Lokal məlumatlar.

I. İdentikləşmə və kodlaşmış məlumatlar.

001 Yazı identifikatoru. Sahə indikatorlara və altsahələrə malik deyil. Sahə hər bir yazı üçün mütləqdir və yazını bir qiymətli təyin edən simvolları əks etdirir. Təkrarlanmır. Yazı identifikatoru olaraq istənilən beynəlxalq standart nömrələrdən də (ISBN, ISSN, milli biblioqrafiya nömrəsi) istifadə edilə bilər.

005 Redaktə tarixi. Sahə 16 simvoldan ibarət olub, yazının axırıncı dəfə redaktə olunduğu, əgər yazı redaktə olunmayıbsa yaranma tarixini və vaxtı əks etdirir. Bu sahəyə informasiya avtomatik olaraq əksər Avtomatlaşmış Kitabxana İnformasiya Sistemi tərəfindən daxil edilir. Sahə indikatorlara və altsahələrə malik deyil.

Nümunə: 005 19860901141236.0⁴

008 Kodlaşdırılmış materiallar. Sahə indikatorlara və altsahələrə malik deyil və həm kataloqlaşdırılan obyektin xüsusi biblioqrafik aspektləri haqqında və həm də bütünlükdə yazı haqqında 40 simvoldan ibarət kodlaşmış məlumatı əks etdirir. Kodlaşdırılmış məlumat ünsürlərinin hər biri müəyyən mövqedə⁵ yazılır(00-39). Belə ki, sahənin 00-17 və 35-39-cu mövqələri bütün növ materiallar üçün, 18-34-cü mövqələr isə biblioqrafik səviyyədən-materialın tipindən asılı olaraq doldurulur. Bütün mövqələr onlar üçün müəyyənlanmış kodları, probeli və ya doldurucu simvolları özündə saxlamalıdır.

Mövqe 00-05–də biblioqrafik USMARC yazısının kompüterə daxil etmə tarixi yazılır. Tarix il, ay, gün-formatında daxil olunur.

⁴ [1 sentyabr, 1986-ci il, saat 2:12:36]

⁵ Mövqələr 0-dan 39-a kimi nömrələnir.

Mövqe 06–da tarixin tipini - 07-10 və 11-14 mövqelərdə yazılmış tarixin tipini göstərən bir simvolla aşağıdakı hərf kodlarından biri yazılır:

b-materialda tarix verilmədiyini bildirir, tarix bizim eraya qədər sayılır. Bu zaman 07-10, 11-14 mövqelər probellə doldulur.

d-materialın detallaşdırılmış tarixini-tarix haqqında ətraflı məlumatları əks etdirir. *Mövqe 07-10* ili, 11-14 isə ay və günü göstərir.

s-təsvir olunan materialın bir məlum tarixini və ya ehtimal (güman) olunan tarixi bildirir. Bu zaman mövqe 07-10 tarixi 11-14 isə probeli özündə saxlayır.

c-həqiqi (faktiki) tarix və müəllif hüququnun qeydiyyat tarixini bildirir.

r-reprint / yenidən nəşr tarixini və orijinalın tarixini bildirir.

n-tarixin məlum olmadığını bildirir.

q-tarixin sual altında olmasını bildirir.

Mövqe 07-10 və 11-14-də kitabın nəşr tarixi mövqe 06 –ya görə yazılır.

Mövqe 15-17-də isə nəşr, buraxılış və istehsal yerinin kodu yazılır. Kodlar USMARC ölkə kodlarının siyahısından götürülür.

Mövqe 35-37 kitabın mətninin dilini bildirir. *Mövqedə* kitabın dilini göstərin USMARC kodu yazılır⁶.

Mövqe 38-də biblioqrafik təsvirin maşınla oxunan formaya keçirilməsi üçün kataloqlaşdırılan materialın təsvirində hər hansı bir dəyişikliyin aparılmasını göstərən

⁶ Kodlar USMARC dil kodlarının siyahısından götürülür(bax: əlavə A)

bir simvoldan ibarət kod yazılır. Kod aşağıdakı siyahıya uyğun daxil edilir:

_ - yazı dəyişdirilməyibsə;

s-yazı qısaldılıbsa⁷;

d-işlənmiş informasiya buraxılıbsa;

x-catışmayan simvollar. Bir çox simvollar buraxılıbsa, daha döğrusu simvollar yığımında məhdüdüluğa görə onları maşınla oxunan formaya çevirmək olmur;

r -yazı bütünlüklə latınlaşdırılıbsa.

Mövqe 39–da biblioqrafik yazısını ilk tərtib edən təşkilatı göstərən, bir simvolla kod aşağıdakı siyahıya uyğun yazılır:

_ -ABŞ-ın Konqres Kitabxanası;

a -Milli kənd təsərrüfatı kitabxanası;

b -Milli tibb kitabxanası;

d-Digər mənbələr;

u -Məlum olmayan mənbə.

Mövqe 18-21–də kitabda müxtəlif formalı illüstrasiyaların mövcudluğunu göstərən 4 birsimvolla kod (əlifba ardıcılığı ilə) aşağıdakı siyahıya uyğun yazılır:

_-İllüstrasiya yoxdur	c-geneologiya cədvəli
a-illüstrasiya	k-blanklar, formalar
b-xəritələr	l-nümunələr
c-portretlər	m-fonodisklər
d-sxemlər	o-foto şəkillər
e-planlar.	p-miniaturlar və ya qrafika
f-qravürlər	şəkilləri
g-musiqi notları	h-faksimil

⁷Yazının uzunluğu mövcud sistemdə icazə verilən maksimal uzunluğu keçdiyi üçün informasiyanın bir hissəsi ləğv edilib.

i-gerblər	
-----------	--

Əgər 4-dən az kod verilərsə onda kodlar sol tərəfdən düzülür və istifadə olunmayan hər bir kodun əvəzinə probel qoyulur.

Mövqe 22-də əsərin kitabın oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulduğunu göstərən bir simvolla kodlardan biri yazılır:

- b -məlum olmayan və ya tətbiq edilə bilməyən ;
- c - gənclər üçün nəzərdə tutulan.

Mövqe 23-də materialın formasını göstərən aşağıdakı bir simvolla kodlardan biri yazılır:

_aşağıdakılardan heç biri; a- mikrofilm; b- mikrofiş;	c-şəffaf olmayan mikroforma; d-böyük şrift; f-Brayl şrifti; r- adi şrift;
---	--

Mövqe 24-27 də kitabın bütünlüklə və ya onun çox hissəsinin məzmununun aid olduğu tipi göstərən 4 simvolla kod yazılır. Kod aşağıdakı siyahıya uyğun təyin olunur:

_ məzmunun tipi təyin olunmayıb; t-texniki hesabatlar; b-bibliografiyalar; k-diskoqrafiyalar; q-filmoqrafiyalar; e-kataloqlar; i-köməkçi göstəricilər; a-sitat/rezyume, referat; d-lüğətlər; c-ensiklopediya; r-məlumat kitabçaları (ünvan kitabları);	g-illik məcmuə; s-statistik hesabatlar; f-təlimatlar,dərs vəsaitləri; p-program mətnləri; l-qanun layihələri; w-qanunvericilik hesabatları və məcmuələr; g-hüquqi məqalələr; o-resenziyalar; v-məhkəmə və ona rəy (mülahizə, məzəmmət); n-ədəbiyyat xülasəsi.
--	--

Əgər 4-dən az kod verilərsə onda kodlar sol tərəfdən düzülür və istifadə olunmayan hər bir kodun əvəzinə probel qoyulur.

Mövqe 28-də kitabın hökumət nəşri olub-olmamasını göstərən aşağıdakı siyahıya uyğun kodlardan biri yazılır:

- _ – kitab qeyri-hökumət nəşridir;
- a- ölkənin muxtar və ya yarım-muxtar inzibati ərazi vahidinin nəşridir;
- f-hökumət müəssisələrinin nəşridir;
- i-Beynəlxalq, hökumətlərarası təşkilatın nəşridir;
- l-yerli əhəmiyyətli təşkilatın nəşridir;
- u-hökumət nəşrlərinin məlum olmayan tipinin nəşridir;
- z-hökumət nəşrlərinin digər tipləri.

Mövqe 29-də kitab konfrans nəşridirsə 1, əks halda 0 kodu yazılır. *Mövqe 30* kitabın yubiley nəşri, *mövqe 31* isə kitabda göstərici olub-olmamasını bildirir. Belə ki, kitab yubiley nəşridirsə *Mövqe 29-də* 1, əks halda 0 kodu, analoji

olaraq, kitabda göstərici olduqda mövqe 31-də 1 əks halda 0 kodu yazılır.

Mövqe 32 kitablar üçün təyin olunmayıb və ona görə *mövqe 32 –də* probel qoyulur. Kitab bədii ədəbiyyat olduqda *Mövqe 33-də* 1 əks halda 0 kodu yazılır. Mövqe 34 kitabın biblioqrafik əsər olması haqqında kodlaşmış məlumatı bildirir. Belə ki, mövqedə kitab bioqrafiya deyilsə probel, avtobiorafiyadırsa-a, şəxsi bioqrafiyadırsa-b, kollektiv bioqrafiyadırsa-c, kitabda bioqrafik məlumat verilibsə-d kodu yazılır.

020 ISBN. Sahə Beynəlxalq Biblioqrafik Kitab Nömrəsini – İSN indeksini əks etdirir.

Altsahələr:

- **\$a** altsahəsində İSN nömrəsi yazılır. Bu zaman yalnız rəqəmlər yazılır.
- **\$c** altsahəsində kitabın qiyməti yazılır
- **\$d** altsahəsində pul vahidi yazılır.

Nümunə: 020_ _\$a9876362628\$c70000.00 \$d man

040 Kataloqlaşdırma mənbəyi. Sahə kitabı kataloqlaşdıran təşkilat və kataloqlaşdırma dili haqqında məlumatı əks etdirir.

Altsahələr:

- **\$a** altsahəsində yazını ilkin tərtib edən təşkilatın adı yazılır.
- **\$b** altsahəsində biblioqrafik təsvirin tərtib olunduğu dil 3 simvolla kodla göstərilir.

Nümunə: 040_ _\$beng

041 Kitabın dilinin kodu. Sahə kitabın mətninin dilini əks etdirir və nəşr tərcümə olduqda 1 qiyməti, əks halda isə 0 qiyməti alan indikatora malikdir.

Altsahələr:

- **\$a** altsahəsində kitabın mətninin dilinin kodları yazılır. Kodlar aşağıdakı şəkildə yazılır: ilk öncə nəşrin əsas mətninin dilinin kodu, sonra nəşrin mətnində olan digər dillərin kodları (probelsiz) əlifba ardıcılığında yazılır
- **\$b** altsahəsində kitabın xülasəsinin (rezyume) dillərinin kodları yazılır.
- **\$g** altsahəsində referatlardan başqa digər qoşma materialların: şərhlər, təlimatlar, istifadəçilər üçün göstərişlər və s. dilinin kodu yazılır.
- **\$i** altsahəsində mündəricatın dili mətnin dilindən fərqlənirsə mündəricatın dillərinin kodları yazılır.
- **\$h** altsahəsində kitabın orijinalının və ya aralıq tərcüməsinin dilinin kodu yazılır.

Nümunə:

a) 0410_ \$a engfregger \$b fregerspa

Kitabın mətni ingilis, fransız və alman dillərindədir, fransız alman və ispan dillərində xülasəyə malikdir.

b) 0411_ \$afre\$haze

Kitab fransız dilindən azərbaycan dilinə tərcümədir.

080 UOT indeksi. Sahə kitabın UOT indeksini əks etdirir.

Altsahələr:

- **\$a** altsahəsində UOT indeksi yazılır. Əgər UOT indeksi mürəkkəbdirsə, standart ayrırcılardan istifadə olunur.

Nümunə: 080_ _\$a 631.321.411.3

II. Yazının başlığı və ya intellektual məsuliyyət

Biblioqrafik yazının başlığı fərdi və kollektiv müəlliflər haqqında məlumatları bildirir və aşağıdakı sahələrdən tərtib oluna bilər:

100 Birinci fərdi müəllif

700 Digər fərdi müəlliflər

110 Birinci kollektiv müəllif⁸

111 Birinci müvəqqəti kollektiv müəllif

710 Digər kollektiv müəlliflər

711 Digər müvəqqəti kollektiv müəlliflər⁹

Təsvir olunan kitabın müəllifi konkret fərd olduqda onun birinci müəllifi haqqında məlumat sahə **100-də** digər müəlliflər haqqında məlumatlar isə və **sahə 700** –də yazılır. Kitab bir müəllifdirsə aydındır ki, **sahə 700**-dən istifadə olunmur. Hər iki sahə aşağıdakı qiymətləri alan və birinci müəllifin və ya digər həmmüəlliflərin şəxsiyyət (soyad, ad, atasının ad, ləqəb, nəsl, dini və aristokratik sülalə adı) məlumatının təsvir formasını bildirən indikatora malikdir.

Altsahələr:

- **100\$a\700\$a** altsahələrində müvafiq olaraq birinci müəllifin və digər həmmüəlliflərin soyadı; soyadı və insialı; soyadı, adı və atasının adı, təxllüsü (məs:Xətai) və ya yalnız adı yazıla bilər.

Qeyd edək ki, bu altsahələrdəki məlumatın tipinə görə sahə indikatoru aşağıdakı qiymətləri alır:

- -Əgər müəllifin və ya həmmüəllifin şəxsiyyət məlumatı kimi yalnız şəxs adı, təxllüsü göstərilibsə 0 qiyməti;

Nümunə: 1000_ \$a Səid Əhməd

- Əgər müəllifin və ya həmmüəllifin şəxsiyyət məlumatı kimi soyad(məs.: Qurbanov), soyadı və insialı (məs.:

⁸ Kollektiv müəllif dedikdə kitabın nəşri üçün məsulliyət daşıyan təşkilat nəzərdə tutulur.

⁹ Müvəqqəti kollektiv müəllif dedikdə müəyyən qısa dövr müddətində fəaliyyət göstərən tədbirlər: simpozium, konqreslər, qultaylar, konfranslar, seminarlar, toplantılar, sərgilər və s. nəzərdə tutulur.

Qurbanov A.İ), soyadı, adı və atasının adı göstərilibsə **1** qiyməti;

Nümunə: 1001_ \$a Tolstoy, Lev Nikolayeviç

- Əgər müəllifin və ya həmmüəllifin şəxsiyyət məlumatı kimi defis və ya xüsusi söz birləşmələri ilə yazılmış mürəkkəb soyadlar göstərilibsə **2** qiyməti;

Nümunə: 1002_ \$a Van Alderwerelt van Rosen burgh

- Əgər müəllifin və ya həmmüəllifin şəxsiyyət məlumatı kimi nəsl adı, aristokratik və dini sülalə adı göstərilibsə **3** qiyməti;

Nümunə: 1003\$a Napalyon

- **100\$b\700\$b** altsahələrində uyğun olaraq Rum rəqəmləri ilə birinci müəllifin və digər həmmüəlliflərin sülalə nömrəsi yazılır.
- **100\$c\700\$c** altsahələrində uyğun olaraq birinci müəllifin və digər həmmüəllifin soyadı və ya adı ilə birlikdə işlənən titul, rütbə, fəxri ad və s. yazılır.
- **100\$d\700\$d** altsahələrində uyğun olaraq birinci müəllifin və həmmüəllifin yaşadığı, hakimiyyətdə olduğu dövrü bildirən və s. tarixlər yazılır.
- **100\$e\700\$e** altsahələrində uyğun olaraq birinci müəllifin və həmmüəllifin vəzifəsi və ya kitaba məsul şəxslərin rolu (Məs: tərtibatçı, redaktor və s.) yazıla bilər.
- **100\$n/700\$n** - altsahələrində uyğun olaraq kitabın birinci müəllifin və həmmüəllifin yazdığı hissə və ya bölməsinin nömrəsi yazılır.
- **100\$p/700\$p** altsahələrində uyğun olaraq kitabın birinci müəllifin və həmmüəllifin yazdığı hissəsinin bölməsinin adı yazılır.
- **100\$t/700\$t** altsahələrində, kitabda müxtəlif müəlliflərin əsərləri verilibsə uyğun olaraq birinci müəllifin və həmmüəllifin yazdığı əsərin adı yazılır.

- **100\$q\700\$q** Əgər bibliografik yazıda **100\$a\700\$a** altsahələrində birinci müəllifin və ya digər həmmüəlliflərin təxəllüsü yazılıbsa, **100\$q\700\$q** altsahələrində uyğun olaraq, birinci müəllifin və həmmüəllifin soyadı, adı və atasının adı yazılır.

Nümunə: 1000_ \$aMolla Nəsrəddin\$cCəlil

Məmmədquluzadə

- **100\$u\700\$u** altsahələrində uyğun olaraq birinci müəllifin və həmmüəllif haqqında əlavə məlumatlar: ünvanı, adının və ya soyadını transkripsiyası ilə əlaqədar bütün müxtəlif oxunuşları və s. yazıla bilər.

Nümunə:

- 1000_ \$aXətai\$bİsmayıl\$c Şah\$d1501-1524
- 1000 \$aHomer\$n Book 16-19
- 1002 \$aRobbins-Carter,Jane
7002 \$aP-Orridge,Genesi
- 1001 \$aBedny,Demyan\$q (Pridvorov,Yefim
Aleksieviç)

Sahə 110 birinci kollektiv müəllif, **sahə 111** birinci müvəqqəti kollektiv müəllif, **sahə 710 və 711** isə müvafiq olaraq digər kollektiv müəlliflər və digər müvəqqəti kollektiv müəlliflər haqqında məlumatları əks etdirir. Hər üç sahə aşağıdakı qiymətləri alan və birinci kollektiv müəllifin və ya digər kollektiv müəlliflərin adının təsvir formasını bildirən indikatora malikdir:

-0 qiyməti-əgər təşkilatın və ya tədbirin adı inversiya olunmuş formada yazılmışsa

Nümunə: 1100_ \$a«Təsviri incəsənət», nəşriyyat (Moskva)

1110_ \$a«İnformasiya Texnologiyaları və Təbiiqi proqramlar», Aspirant və Gənc tədqiqatçıların II Respublika Elmi Konfransı»;

-1 qiyməti əgər təşkilatın və ya tədbirin adı ierarxiq yurisdiksiya qaydalarına uyğun yazılmışsa

Nümunə: 1101_ \$a M.Ə.Rəsulzadə adına BDU. Elmi kitabxana. 1111_ \$aUniversitetlərin Beynəlxalq Assosiasiyası.

Elmi konfrans

-2 qiyməti əgər tədbirin və ya təşkilatın adı düzgün ardıcılıqla yazılmışsa

Nümunə: 1102_ \$a Azərbaycan Respublikası Neft Şirkəti
1112_ \$a Beynəlxalq «Xəzər-2000» neft-qaz sərgi
və

konfransı

Altsahələr:

- **110\$a\111\$a\710\$a\711\$a** altsahələrində müvafiq olaraq kitabın birinci kollektiv, birinci müvəqqəti kollektiv, digər kollektiv və digər müvəqqəti kollektiv müəllifinin adı yazılır.
- **110\$b\111\$b\710\$b\711\$b** altsahələrində müvafiq olaraq, kitabın birinci kollektiv, birinci müvəqqəti kollektiv, digər kollektiv və digər müvəqqəti kollektiv müəllifin altstruktur vahidi yazıla bilər.
- **110\$d\111\$d\710\$d\711\$d** altsahələrində müvafiq olaraq birinci kollektiv, birinci müvəqqəti kollektiv, digər kollektiv və digər müvəqqəti kollektiv müəllifi kimi çıxış edən təşkilatın yaranma, fəaliyyət tarixi və ya tədbirin keçirilmə tarixi yazılır.
- **110\$c\111\$c\710\$c\711\$c** altsahələrində müvafiq olaraq, birinci kollektiv, birinci müvəqqəti kollektiv, digər kollektiv və digər müvəqqəti kollektiv müəllifi kimi çıxış edən təşkilatın yerləşdiyi və ya tədbirin keçirildiyi məkanın adı: ölkə, vilayət (ştat), şəhər adı yazılır.

- **110\$g\111\$g\710\$g\711\$g** altsahələrində müvafiq olaraq, kitabın birinci kollektiv, birinci müvəqqəti kollektiv, digər kollektiv və digər müvəqqəti kollektiv müəllif haqqında kitabda verilmiş və digər sahələrdə yazılması mümkün olmayan ixtiyari məlumatı yazmaq olar.

Nümunə: 1102_ \$aŞərqsünaslıq institutu\$bAspirantlar və elmi

işçilərin konfransı\$cMoskva\$d 1990

III. Sərlövhə

240 Unifikasiya edilmiş sərlövhə. Sahə kitabın unifikasiya edilmiş sərlövhasini əks etdirir. İki indikatora malikdir. Əgər unifikasiya edilmiş sərlövhə kartočkada çap olunubsa 1 qiyməti, əks halda 0 qiyməti alır. Kitabın unifikasiya edilmiş sərlövhasi durğu işarələri ilə (dırnaq) və ya artıqla (xarici dillərdə olan kitablar üçün) başlayırsa, II indikator birinci sözə qədər simvolların sayına bərabər rəqəmə uyğun (0-9) qiymət alır.

Altsahələr:

- **240\$a** altsahəsində kitabın unifikasiya edilmiş sərlövhasi yazılır.

Nümunə: 2401_ \$aHacı Qara

- **240\$n** altsahəsində çoxcildli (çoxhissəli) kitablar üçün cari cildin(hissənin) nömrəsi yazılır.
- **240\$p** altsahəsində çoxcildli(çoxhissəli) kitablar üçün cari cildin(hissənin) adı yazılır

245 Sərlövhə. Sahə kitabın sərlövhasini əks etdirir. İki indikatora malikdir. Əgər kitabın sərlövhasinə aid əlavə məlumat verilibsə birinci indikator 1 qiyməti, əks halda 0 qiyməti alır. Kitabın sərlövhasi durğu işarələri ilə (dırnaq) və ya artıqla (xarici dillərdə olan kitablar üçün) başlayırsa,

ikinci indikator birinci sözə qədər simvolların sayına bərabər rəqəmə uyğun (0-9) qiymət alır. Məs: "The doors"-5 (dırnaq, 3 hərf və pröbel), "Sənə güvəndiyim dağlar..."-4 (dırnaq və 3 nöqtə).

Altsahələr:

- **245\$a** altsahəsində kitabın əsas sərlövhasi yazılır. Mürəkkəb sərlövhasinin hər bir cümləsinin sonunda əgər sadalanma gedirsə, nöqtə və əgər dəqiqləşmə verilibsə iki nöqtə (:) qoyulur. Məs: Люди, Годы, Жизнь: О скитаниях Ивана Федорова. Məcmuələrin təsviri ayrıca verilir. Eyni sərlövhasinin həm tam, həm də abbrevatura forması verilibsə, hər iki forma yazılır.

Nümunə: 2450_ \$aORRV: off road recreation vehicles

- **245\$b** altsahəsində kitabın sərlövhasinin davamı-sərlövhasiyə aid əlavə məlumat yazılır.
- **245\$p** altsahəsində çoxcildli(çoxhissəli) kitablar üçün cari cildin(hissənin) adı yazılır
- **245\$c** altsahəsində kitabın nəşrində xidməti olmuş şəxslər: redaksiya heyəti, redaktor, tərcüməsi, rəssam, fotoqraf və s. və təşkilatlar yazılır. İnsiallar soyaddan əvvəl yazılır. Hər bir məsul şəxs digərindən nöqtə vergüllə ayrılır.
- **245\$n** altsahəsində çoxcildli(çoxhissəli) kitablar üçün cari cildin(hissənin) nömrəsi yazılır.

Nümunə: 2451_ \$aKitabxanaşünaslığa giriş\$bDərslik (üç hissədə)\$pKitabxanaşünaslığın nəzəri əsasları.

\$cred.R.Ə.Kazımov \$nI,II

246 Sərlövhasinin digər forması. Sahə kitabın müxtəlif yerlərində verilmiş sərlövhasini və ya kitabın əsas sərlövhasindən fərqli alternativ sərlövhasini əks etdirir. İki indikatora malikdir. Əgər kitabın sərlövhasinə aid əlavə

məlumat verilibsə birinci indikator 1 qiyməti əks halda 0 qiyməti alır. İkinci indikator sərlövhənin tipini bildirir və aşağıdakı qiymətləri alır:

-1 qiyməti- Paralel sərlövhə üçün;

-2 qiyməti- Kitabın ayrıca buraxılışında və hissəsində ümumi sərlövhəyə əlavə olan xüsusi sərlövhə üçün;

-4 qiyməti- Nəşrin üz qabığında çap olunan və nəşriyyat cildinə ştamplanan sərlövhə üçün;

-5 qiyməti- Biblioqrafik təsvirin əsas mənbəyi kimi istifadə olunmayan, əlavə titul vərəqində xarici dildə verilən sərlövhə üçün;

-6 qiyməti- Kitabın mətnin birinci səhifəsində sərlövhə üçün;

-7 qiyməti- Kolintituldakı sərlövhə üçün;

-8 qiyməti- Kötükdəki sərlövhə üçün

-3 qiyməti- Kitabda olan digər tipli sərlövhələr üçün

-0 qiyməti əsas sərlövhədən fərqli sərlövhə üçün.

İndikator 2-8 qiymətlərinin aldıqda sərlövhə üçün mütləq qeyd yazılır.

Altsahələr:

- **246\$a** altsahəsində sərlövhənin digər forması yazılır. Məsələn, əgər kitab tərcümədirsə, kitabın xarici dildə adı 246a altsahəsində yazılır.
- **246\$b** altsahəsində əgər varsa, kitabın adının davamı yazılır.
- **246\$c** altsahəsində kitabın nəşrində xidməti olmuş şəxslər: redaksiya heyəti, redaktor, tərcüməsi, rəssam, fotoqraf və s. və təşkilatlar yazılır. İnsiallar soyaddan əvvəl yazılır. Hər bir məsul şəxs digərindən nöqtə vergüllə ayrılır.

- **246\$f** altsahəsində kitabın cildi, buraxılışı və ya tarixi haqqında məlumat yazılır. Məs.: - Oct.1977; Yanv.1980-Apr.1981.
- **246\$n** altsahəsində təsvir olunan materialın hissəsinin nömrəsi yazılır. Çoxcildli nəşrlərin təsviri zamanı hər bir cild üçün ayrıca biblioqrafik yazı tərtib olunur.
- **246\$o** altsahəsində kitabın xarici dildə olan adı göstərilir, əgər o kartoçkada göstərilibsə .
- **246\$p** altsahəsində çoxcildli(çoxhissəli) kitablar üçün cari cildin(hissənin) adı yazılır
- **246\$g** altsahəsində sərlövhənin digər forması haqqında əlavə informasiya yazılır.

IV. Nəşr, yayım və fiziki xarakteristika

250 Nəşr haqqında məlumat. Sahə kitabın nəşri haqqında məlumatları əks etdirir.

Altsahələr:

- **250\$a** altsahəsində nəşri haqqında əsas dəqiqləşmə məlumatları yazılır.
- **250\$b** nəşr haqqında əlavə və nəşrə məsul şəxslər haqqında məlumat verilir.

Nümunə: 250_ _\$a2-ci nəşr, əlavə və dəyişikliklərlə\$b2-ci nəşr,

ön söz A.İ.Qurbanovundur

260 Buraxılış məlumatları Sahə kitabın nəşri, çapı, yayımı, buraxılışı haqqında məlumatı əks etdirir. İndikatora malikdir. Əgər kitabda nəşriyyat, nəşr yeri, naşir haqqında məlumat verilməyibsə indikator 0 qiyməti əks halda 1 qiyməti alır.

Altsahələr:

- **260\$a** altsahəində kitabın nəşr və yayılma yeri yazılır. Nəşr yeri Moskva, Sankt-Peterburq, Rostov na donu, Nijniy Novqorod¹⁰ şəhərləri istisna olmaqla şəhər adları tam yazılır. Birgə nəşrlər defislə yazılır. Məs.: M.-L.
- **260\$b** altsahəsində kitabı nəşr edən nəşriyyat. firma böyük hərfə, dırnaqsız yazılır. Müxtəlif şəhərlərin nəşriyyatlarının sadalanması zamanı nöqtə vergüllə (;) bir şəhərin nəşriyyatları iki nöqtə ilə ayrılırlar.
- **260\$c** altsahəsində kitabın nəşr tarixi yazılır.
- **260\$d** altsahəsində kitabı çap edən mətbənin adı yazılır.

Nümunə: 2601_ \$aM. \$bGKSMO-Press \$c2000

300 Fiziki təsvir. Sahə kitabın fiziki təsvir məlumatlarını əks etdirir.

Altsahələr:

- **300\$a** altsahəsində kitabın səhifəsi, cildi, illüstrasiya və s. haqqında məlumat yazılır. İllüstrasiyanın sayı səhifənin sayından vergüllə ayrılır.

Nümunə: 300_ \$a195s., 16s. il. 2s. portret.

- **300\$b** altsahəsində kitabda mətnin içərisində illüstrasiya olduqda məlumat yazılır.
- **300\$c** altsahəsində kitabın ölçüsü (santimetr, millimetr və ya dyümlə ifadə olunaraq) yazılır.
- **300\$d** altsahəsində kitabın cildinin tipi haqqında məlumat yazılır.
- **300\$f** altsahəsində həcm vahidinin tipi: səhifə, cild, qutu və s. kimi sözlər yazılır.
- **300\$g** altsahəsində ölçü vahidi(sm, m, mm, dyum və s.) yazılır.
- **300\$e** altsahəsində kitabda qoşma materialların mövcudluğu haqqında məlumat yazılır.

¹⁰ Uyğun olaraq M.; SPb.;Rostov n/D; N.Novqorod kimi yazılır.

Nümunə: 300 \$a115s.,14s.il.,1s.portret\$c84x90\$d cildli\$g sm.

V. Qeyd

500 Qeyd. Sahə kitabın təsviri zamanı digər sahələrdə verilməyən kitab haqqında əlavə məlumatı əks etdirir. Müxtəlif tipli qeydlərin sadalanması lazım olduğu zaman nöqtə tire (-) qoyulur

Altsahələri:

- **500\$a** altsahəsində qeydin mətni yazılır.
 - **504 Biblioqrafiya.** Sahə kitabda verilmiş biblioqrafiya göstəricisi haqda məlumatı əks etdirir.
- Altsahələri:*
- **504\$a** altsahəsində kitabda biblioqrafiyanın mövcudluğu haqqında məlumat yazılır. Sadalanma zamanı nöqtə tire (-) qoyulur.

Nümunə: 504_ \$aBiblioqr. : s.15.- Adlar göstər.: s.22.-
Qeyd.:

s.44. Mənbə: səh. 125-152

520 Annotasiya. Sahə kitabda verilmiş annotasiya və ya xülasəni(rezyume) əks etdirir.

Altsahələr:

- **520\$a** altsahəsində annotasiyanın (xülasənin) mətni yazılır. Annotasiya oxucuya kitabın məzmunu haqqında qısa, dəqiq və tam informasiya verir.

521 Məqsəd təyinatı haqqında qeyd. Sahə kitabın hansı oxucu qrupu üçün nəzərdə tutulması haqqında qeydi əks etdirir.

Altsahələr:

- **521\$a** altsahəsində kitabın yaş və ya ixtisas təyinatı haqqında məlumat yazılır.

Nümunə: 521\$a__ Tibb universitetinin tələbələri üçün.

530 Əlavə fiziki formalar haqqında qeyd. Sahə kitabın digər fiziki formada olması haqqında qeydi əks etdirir.

Altsahələr:

- **530\$a** altsahəsinə kitabın əlavə formaları haqqında məlumat yazılır. Məsələn: kitabxanada kitabın həm də mikrofişi və ya elektron forması saxlanılırsa bu haqda qeyd 530\$a altsahəsində yazılır.

VI. Predmet rubrikası

650 Mövzu (tematik) rubrikası. Sahə kitabın məzmununa uyğun mövzu rubrikasının terminlərini əks etdirir. İki indikatora indiktora malikdir. Birinci indikator aşağıdakı qiymətlər ala bilər:

- Əgər termin kitabın məzmunu tam əks etdirmirsə 2 qiyməti;
- Əgər termin kitabın məzmunu tam əks etdirsə 1 qiyməti;
- Əgər terminin kitabın məzmununu hansı səviyyədə əks etdirdiyi müəyyən edilməyibsə 0 qiyməti alır.

İkinci indikator mövzu rubrikasının tipini təyin edir və aşağıdakı qiymətlər ala bilər:

- 0 qiyməti-Konqress Kitabxanasının mövzu rubrikası olduqda;
- 1 qiyməti- uşaq ədəbiyyatı üçün Konqress Kitabxanasının predmet rubrikası;
- 2 qiyməti-tibb predmet rubrikası;
- 3 qiyməti -mövzu rubrikasının tipi təyin olunmayıb;
- 4 qiyməti-Kanadanın predmet rubrikası;
- 5 qiyməti -Repertoire des vedettes- matiere.

Altsahələr:

- **650\$a** altsahəsində rubrika haqqında məlumat-rubrika kimi tematik termin və ya coğrafi ad yazılır.
- **650\$b** altsahəsində kitabı saxlayan kitabxananın telekommunikasiya ünvanı yazılır.
- **650\$x** altsahəsində əsas altrubrika elementi yazılır¹¹.
- **650\$y** altsahəsində 650a altsahəsində informasiyanın mövcudluğu zamanı xronoloji altrubrika elementi-vaxt intervalı yazılır. Məs. 1956-1978.
- **650\$z** altsahəsində altsahəsində 650\$a altsahəsində informasiyanın mövcudluğu zamanı coğrafi altrubrika elementi-əsas rubrika ilə əlaqəli coğrafi obyekt adı yazılır.

653 Açar söz. Sahə kitabın məzmununun, aid olduğu elm sahəsini xarakterizə edən açar sözləri əks etdirir. Açar sözlər kitabın əsas axtarış elementlərindən biri hesab edilir

Altsahələr:

- **653\$a** altsahəsində açar sözlər yazılır.

Nümunə: 653__\$akimya\$aanalitik kimya\$a üzvi kimya

655 İndeksləşmə termini- janr/ forma. Sahə kitabda verilmiş mətnin ədəbiyyatın hansı janrına, formasına aid olduğunu əks etdirir.

Altsahələr:

- **655\$a** altsahəsində kitabın mətnin məzmununa uyğun intellektual təsvir forması, janr və ya stil(bioqrafiya, şəriət kitabı, esse, himnlər, gündəliklər, nəsr, lirika və s) haqqında məlumatlar yazılır .

876 Ştrix-kod. Sahə kitabına verilmiş ştrix-kodu əks etdirir

Altsahələr:

¹¹ 650a altsahəsində məlumat yazıldığı halda 650x altsahəsinə məlumat yazılır.

- **876\$*p*** altsahəsinə kitabın ştrix-kod daxil edilir.

VII. Lokal məlumatlar

090 Şifrələr.

Altsahələr:

- **090\$a** altsahəsində fondun sistemli düzülüşü zamanı kitabın qoyulduğu yeri göstərən təsnifat indeksi yazılır. Məs: 090__ \$a 75S
- **090\$x** altsahəsində «müəllif işarəsi cədvəlinə» görə təyin olunan, müəllif işarəsi¹² yazılır. Məs. Ş 22.
- **090\$s** altsahəsində inventarlaşma zamanı kitaba verilən inventar nömrə yazılır.
- **090\$g** altsahəsində axtarış ünvanını və ya kitabın yerləşdiyi yeri göstərən, (kitabxana və ya filialın nömrəsi) kitabxananın qısa şərti hərf və ya rəqəm işarəsi-siqla nömrə yazılır.
- **090\$w** altsahəsində kitabın saxlandığı fondun nömrəsi yazılır.

900 Fayllar. Sahə biblioqrafik yazıya makroobyektlər-elektron sənədləri (mətnləri, qrafiki şəkilləri və s.) qoşmaq üçün istifadə olunur.

Altsahələr:

900\$a altsahəsində cari biblioqrafik yazıya əlavə ediləcək makroobyektin ünvanı yazılır. Məs: D:\DOKUMENT\Luzhkov.txt

990 Sifariş haqqında məlumatlar. Adından məlum olduğu kimi sahə sifariş haqqında məlumatları əks etdirir.

Altsahələr:

¹² İki və ya üç işarəsi ardıcıl nömrədən və biblioqrafik yazının başlığının birinci hərflərindən ibarət olan, sənədin sərlövhəsinin və ya müəllifin familiyasının ilkin hərflərinin birləşməsindən alınan şərti işarələnmə

- **990\$a** altsahəsində sifarişin müəllifi haqqında məlumat yazılır.
- **990\$b** altsahəsində sifariş olunan nüsxələrin sayı yazılır.
- **990\$s** altsahəsində sifarişin yerinə yetirilmə tarixi yazılır.
- **990\$h** altsahəsində inventar uçotsuz daxil olan nəşrlər üçün Yekun Uçot Kitabında yazının nömrəsi yazılır.
- **990\$z** altsahəsində silinmiş nüsxələrin sayı yazılır.
- **990\$c** altsahəsində uçotda olan nüsxələrin sayı yazılır.

998 Heyət Sahə kitabın kataloqlaşdırılmasında iştirak edən şəxslər haqqında məlumatı daşıyır. siyahısı daxil edilir. (Familiya, ad, atasının adı və ya inisiallar.).

Altsahələr:

- **998\$a** altsahəsində kitabın biblioqrafik yazısının tərtibində və elektron kataloqa daxil edilməsində iştirak edən şəxslərin siyahısı daxil edilir

1.5 UNIMARC formatı

UNIMARC[3] formatında hazırlanmış hər bir biblioqrafik yazı, Yazı markerindən, UNIMARC sahələrində və altsahələrində yazılmış məlumatlardan ibarətdir. Qeyd edək ki, kodlanmış məlumatlar istisna olmaqla, bütün biblioqrafik təsvir məlumatları materialın tərtib olunduğu dildə yazıya daxil edilir¹³ və bu zaman transliterasiyaya icazə verilir. Formatın Yazı markeri USMARC formatının Yazı markeri ilə eyni struktura malikdir və eyni funksiyanı daşıyır. Kitablər üçün biblioqrafik yazıların tərtibində aşağıdakı sahələrdən istifadə olunur:

¹³ Bu tələb USMARC formatı üçün də zəruridir.

001 Yazı İdentifikatoru. Sahə yazını identifikasiya edən simvolları əks etdirir. İndikatorlara və altsahələrə malik deyildir.

010 Beynəlxalq Standart Kitab Nömrəsi (ISBN). Sahə Beynəlxalq Standart Kitab Nömrəsini əks etdirir. Birdən artıq düzgün ISBN nömrəsi yazılması tələb olunduqda təkrarlanır. *İndikatorlar təyin olunmayıb.* \$a altsahəsində ISBN indeksi(devislə), \$z altsahəsində sonradan ləğv olunmuş, səhv verilmiş və ya səhv çap olunmuş ISBN nömrəsi yazılır.

Nümunə: 010__\$a0-11-884094-0\$z0-11-884094-X

020 Milli Biblioqrafiya Nömrəsi. Sahə milli biblioqrafik agentlik tərəfindən sənədə verilmiş nömrəni və agentliyin yerləşdiyi ölkənin kodunu əks etdirir. *İndikatorlar təyin olunmayıb.* \$a altsahəsində ölkənin kodu, \$b altsahəsində agentlik tərəfindən sənədə verilmiş nömrə, \$z altsahəsində isə yazıya verilmiş səhv nömrə yazılır.

022 Hökumət Nəşrlərinin Nömrəsi. Sahə hökumət müəssisəsi tərəfindən və ya həmin müəssisə adından nəşr edilmiş kitablara verilmiş nömrəni əks etdirir. *İndikatorlar təyin olunmayıb.* \$a altsahəsində sənədin nəşr olunduğu ölkənin kodu, \$b altsahəsində hökumət müəssisəsi tərəfindən verilən nömrə, \$z altsahəsində isə hökumət nəşrinə verilmiş səhv nömrə yazılır.

Nümunə:022__\$aUS\$bHE17.302.W58/91

ABŞ hökumət nəşrlərinin nömrəsi

100 Ümumi İşlənmə Məlumatları. Sahə müəyyən mövqələrdə yazılmış kodlaşdırılmış məlumatları əks etdirir. Biblioqrafik yazıda iştirakı mütləqdir və təkrarlanmır. *İndikatorlar təyin olunmayıb.* \$a altsahəsində ümumi işlənmə məlumatları müvafiq mövqələrdə yazılır. Simvolların mövqələri 0-dan 35-ə qədər nömrələnir.

- Mövqe 0-7-da biblioqrafik yazının kompüterə daxil edilməsi tarixi yazılır. Tarix 8 simvolla kod şəklində: ilk dörd simvol ili, V və VI - ayı, VII və VIII simvollar isə yazının tərtib olunduğu günü göstərir.
- Mövqe 8-də kitablar və bir təqvim ilində nəşr olunan çoxcildli kitablar üçün -d, nəşri bir ildən artıq davam edən çoxcildli kitablar üçün- g kodu yazılır.
- Mövqe 9-12-də kitabın nəşr tarixi və ya nəşri bir ildən artıq davam edən çoxcildli kitablar üçün nəşrə başlanma tarixi yazılır.
- Mövqe 13-16-də nəşri bir ildən artıq davam edən çoxcildli kitablar üçün nəşrin bitdiyi tarix yazılır. Kitablardan üçün 4 probel qoyulur.
- Mövqe 17-19 -da kitabın məqsəd təyinatı kodu aşağıdakı kodlar siyahısına uyğun yazılır:
 - a - gənclər üçün, ümumi xarakterli ;
 - k - həddi-buluğa çatmışlar üçün, elmi;
 - m - həddi-buluğa çatmışlar üçün, ümumi xarakterli;
 - u – məlum deyil.

Kodlar soldan sağa qoyulur. Bütün istifadə olunmayan mövqələr probellərlə doldurulur.

- Mövqe 20-də kitabı nəşr edən hökumət təşkilatının statusunu təyin edən aşağıdakı kodlardan biri yazılır:
 - a - federal/milli
 - b - ştat (respublika)
 - f - dövlətlərarası (hökumətlərarası)
 - y - qeyri-hökumət nəşri.
- Mövqe 21-də yazı modifikasiya olunmuşsa 1 əks halda isə 0 kodu yazılır.

- Mövqe 22-24-də kataloqlaşdırma dilinin kodu yazılır (Bax: əlavə A).
- Mövqe 25-də yazıda istifadə edilmiş transliterasiya qaydalarının tipini bildirən aşağıdakı kodlardan biri yazılır:
 - a - ISO transliterasiya qaydaları;
 - b - digər qaydalar;
 - c - qarışıq transliterasiya qaydaları: ISO və digər qaydalar;
 - y - transliterasiya qaydaları istifadə edilmir.
- Mövqe 26-29-da bibliografik yazı mübadiləsi zamanı istifadə olunan əlifba qrafikasını təyin edən ikisimvolla kodlardan biri yazılır:
 - 01 - əsas latın ;
 - 02 - əsas kirill ;
 - 03 - genişləndirilmiş¹⁴ latın;
 - 04 - genişləndirilmiş kirill qrafikas.
- Mövqe 30-33-də əlavə simvollar yığımını təyin edən kod yazılır. Əgər əlavə simvollar yığımı tələb olunmursa, mövqelərdə probel qoyulur.
- Mövqe 34-35 -də kitabın sərlövhəsinin əlifba qrafikasını bildirən aşağıdakı kodlardan biri yazılır:
 - ba- latın
 - ca-kirill
 - da-yapon-qeyri-müəyyən əlifba
 - db-yapon-kandji
 - dc-yapon-kana
 - ea-çin

¹⁴ Genişlənmiş qrafika dedikdə latın və ya kirill əlifbasının hərfləri ilə birgə istifadə olunan xüsusi işarə və simvolların yığımı başa düşülür.

fa-ərəb
ga-yunan
ha-ivrit
ja-koreya
zz-digər

Nümunə: 100_\$_a19801205d1960___k__y0engy0103___ba
1960-ci ildə nəşr olunmuş, ingilis dilində elmi monoqrafiya, yazı modifikasiya olunmayıb.

101 Sənədin Dili. Sahə kataloqlaşdırılan kitabın, onun hissələrinin və sərlövhələrinin dili, həmçinin tərcümə olunmuş kitabın orjinal dili haqqında kodlaşdırılmış informasiyanı əks etdirir. Dillərin 3 simvolla kodları Əlavə A.-da verilmişdir. Mütləqdir. 2 indikatora malikdir. Birinci indikator tərcümə indikatorudur və əgər sənəd orijinaldırsa 0 qiyməti, sənəd orijinaldan tərcümədirsə və ya aralıq tərcümədirsə 1 qiyməti, kitab xülasə (rezyume) istisna olmaqla digər dildə informasiyaya malikdirsə 2 qiyməti alır. İkinci indikator təyin olmayıb. \$a altsahəsində kitabın mətninin, \$b altsahəsində aralıq tərcümənin, \$c altsahəsində orijinalın, \$d altsahəsində kitabın xülasəsinin, \$b altsahəsində isə mündəricatın dilinin kodu yazılır.

Nümunə: 1011_\$_aeng\$brus\$dger\$dfre
Kitab ingilis dilindədir, rus dilindən tərcümə olunub, alman və fransız dilində xülasəyə malikdir.

102 Nəşr və ya İstehsal Ölkəsi. Sahə kataloqlaşdırılan kitabın nəşr olunduğu ölkənin kodunu əks edir. İbarətdir. *İndikatorlar təyin olmayıb.* \$a altsahəsində nəşr ölkəsinin kodu yazılır.

105 Kodlaşdırılmış Məlumatlar Sahəsi: Kitablər. Sahə kitablar haqqında kodlaşdırılmış məlumatları əks etdirir. *İndikatorlar təyin olmayıb.* \$a altsahəsində kitab haqqında kodlaşdırılmış məlumatlar müəyyən mövqedə

yazılır. Mövqe 0-3 –də illüstrasiyaların kodu yazılır. Kodlar soldan sağa yazılır. İstifadə olunmayan mövqələr probellə doldurulur. İstifadə olunan kodlar aşağıdakılardır:

- a- illüstrasiyalar üçün;
- b- xəritələr üçün;
- y- illüstrasiya yoxdur.

Mövqe 4-7 -də kitabın məzmun formasının kodları yazılır. Kodlar soldan sağa yazılır. İstifadə olunmayan mövqələr probellə doldurulur. Məzmun kodları aşağıdakılardır:

a-biblioqrafiya	m-dissertasiya və ya kurs işi
b-kataloq	n-qanun və ya qanunvericilik aktları
c-göstərici	o-rəqəm cədvəli
d-referat və ya xülasə	p-texniki hesabat
e-lüğət	q-imtahan vərəqi
f-ensiklopediya	r-ədəbi xülasələr və ya resenziyalar
g-məlumat kitabı	t-karikatura və ya komikslər
i-statistika	z-digərləri
j-dərslik	_ - qiymət istifadə olunmur
k-patent	
l- standart	

Mövqe 8-də kitab konfrans nəşri deyilsə 0 kodu, əks halda isə 1 kodu yazılır. Mövqe 9-da kitab yubiley nəşri deyilsə 0 kodu, əks halda isə 1 kodu yazılır. Mövqe 10-da isə kitabda göstərici olduqda 0 kodu, əks halda isə 1 kodu yazılır

Mövqe 11-də aşağıdakı aid olduğu kitabın ədəbi janr kodlarından biri yazılır:

a- bədii ədəbiyyat	f- qısa hekayələr
b- dram	h- nitqlər və digər ritorik formalar
c- oçerklər, esse	y- qeyri-ədəbi mətn
d- yumor, satira	

e- ədəbi forma kimi məktublar	g- poetik əsərlər z- qarışıq və ya digər ədəbi formalar ¹⁵
-------------------------------	--

Mövqe 12-da kitab bioqrafik nəşrdirsə, aşağıdakı bioqrafiya kodlarından biri yazılır:

a- avtobioqrafiya	d- bioqrafik informasiya toplusu
b- konkret şəxsin bioqrafiyası	y- bioqrafiya deyil
c- kollektiv bioqrafiya	

Nümunə: 105_ \$abf_ a_ _001yb

Kitab bədii ədəbiyyat, konfrans materialı və yubiley nəşri deyil, xəritə, biblioqrafiyaya və göstəriciyə malikdir. Kitabda həmçinin konkret şəxsin bioqrafiyası verilib.

200 Sərlövhə və Məsulliyət Haqqında Məlumat.

Sahə sərlövhə və sərlövhəyə aid məlumatı, digər dillərdə paralel sərlövhə də daxil olmaqla məsulliyət haqqında paralel məlumatı əks etdirir. Sahə mütləqdir. İki İndikatora malikdir. Birinci indikator sərlövhə əhəmiyyətli deyilsə 0 qiyməti, əks halda isə 1 qiyməti alır. İkinci indikator təyin olmayıb. \$a altsahəsində kitabın, çox ciddli kitabın ayrıca cildinin və ya bütünlükdə çoxciddli nəşrin əsas sərlövhəsi¹⁶ yazılır. Altsahə hər bir yazı üçün mütləqdir. \$b altsahəsində kitabın fiziki daşıyıcısı haqqında məlumatlar, \$d altsahəsində başqa dildə və ya digər əlifba qrafikasında sənədin əsas sərlövhəsi-əsas paralel sərlövhə, \$e altsahəsində sərlövhəyə aid məlumat, \$f altsahəsində məsulliyət haqqında ilkin məlumat-fərdi və kollektiv

¹⁵ Kataloqlaşdırılan kitabın hansı ədəbi janra aid olduğu məlum olmadıqda

¹⁶ Əgər çoxciddli nəşrin təsviri iki yazıda verilsə, onda ayrıca cildin də sərlövhəsi yazılır.

müəlliflər haqqında məlumat, \$g altsahəsində kitabın nəşrə hazırlanmasında iştirak edən digər şəxslər və kollektiv müəlliflər haqqında məlumatlar, \$h altsahəsində çoxcildli kitabın cildinin nömrəsi¹⁷, \$i altsahəsində çoxcildli kitabın cildinin adı¹⁸, \$z altsahəsində \$d altsahəsində yazılan paralel sərlövhənin dil kodu yazılır.

Nümunə:

- a) 2001_ \$aKitabxana informatikası\$eDərs vəsaiti
\$red.İ.Ə.Qurbanov
- b) 2001_ \$aElmi əsərlər\$eBakvı Dövlət Universiteti
- c) 2001_ \$aСовременная кристаллография\$eВ 4 т.\$фАН СССР.Ин-т кристаллографии им. А.В. Шубникова
\$ht.3\$иОбразование кристаллов/А.А.Чернов,
Е.И.Гиваргизов, Х.С.Иванов и др.

205 Nəşr Haqqında Məlumat. Sahə kitabın yenidən nəşri, həmçinin bu nəşrin hazırlanmasında iştirak edən şəxslər haqqında məlumatı əks etdirir. *İndikatorlar təyin olunmayıb.* \$a altsahəsində yenidən nəşr, yenidən çap və ya bu nəşrin xüsusi məqsədi haqqında məlumatlar, \$b altsahəsində kitabın əvvəlki nəşrinə edilmiş dəyişikliklər haqqında məlumatlar, \$f altsahəsində kitabın yeni nəşrinə məsulliyət haqqında məlumat yazılır.

Nümunə: 205_ _\$a2-ci nəşr\$fred.A.İ.Qurbanov

210 Nəşr, Yayılma və s. Sahə kitabın buraxılış məlumatları, yayılması və istehsalı, onlarla bağlı tarix haqqında informasiyanı əks etdirir. *İndikatorlar təyin olunmayıb.* \$a altsahəsində kitabın nəşr olunduğu və

¹⁷ Əgər cari cild öz növbəsində hissələrə bölünübə, hissənin nömrəsi təkrar olaraq \$h altsahəsində yazılır.

¹⁸ Əgər cari cild öz növbəsində hissələrə bölünübə, hissənin adı təkrar olaraq \$i altsahəsində yazılır.

yayıldığı şəhərin və ya yerin adı¹⁹, \$b altsahəsində nəşriyyat və yayıcı təşkilat məşhur olmadıqda kvadrat mötərizədə onun poçt ünvanı, \$c altsahəsində nəşr edən və yayıcının adı²⁰, \$d altsahəsində nəşrin tarixi və ya təxmini tarixi, kopirayt tarixi və ya hazırlanma tarixi, \$e altsahəsində kitabın çap olunduğu mətbəənin yeri, \$f altsahəsində isə mətbəə məşhur olmadıqda poçt ünvanı yazılır.

Nümunə:

- a) 210_ _\$Bakı\$сElm\$d1981
- b) 210_ _\$aBrampton[Cumbria]\$сL.Y.T.C\$d[1978 or 1979]

Nəşriyyat az məşhurdur. Nəşr tarixi qeyri müəyyəndir.

215 Fiziki Xarakteristika. Sahə kitabın fiziki xarakteristikası (kitabın həcmi, ölçüsü, tərkib hissələri, illüstrasiya və s.) haqqında informasiyanı əks etdirir. *İndikatorlar təyin olunmayıb.* \$a altsahəsində səhifələrin miqdarı, həmçinin çoxcildli kitabın cildlərinin sayı və s., \$c altsahəsində illüstrasiya haqqında məlumatlar, kitabın xətti ölçüləri, \$e altsahəsində isə kitabdakı qoşma material haqqında qısa məlumat yazılır.

Nümunə: 215_ _\$a3 cild(49, 37, 18s.)\$c ill,15x30\$e3.

300 Ümumi Qeydlər. Sahə kataloqlaşdırılan kitabın müxtəlif xarakterik xüsusiyyətlərinə dair (bibliografiyanın mövcudluğu haqqında məlumatdan başqa) qeydləri əks

¹⁹ Əgər nəşr yerinin göstərilməsi mümkün deyilsə, onda kvadrat mötərizədə yerli nəşrlər üçün[B.n] sözbirləşməsi, xarici nəşrlər üçün isə [S.n] sözbirləşməsi yazılır.

²⁰ Əgər nəşr edən, yayıcının adı məlum deyilsə, onda kvadrat mötərizədə yerli nəşrlər üçün[B.n] sözbirləşməsi, xarici nəşrlər üçün isə [S.n] sözbirləşməsi yazılır.

etdirir. *İndikatorlar təyin edilməyib.* \$a altsahəsində qeydin mətni yazılır.

Nümunə: 300_ _\$a Загл. указано на обл.

320 Sənəddə Biblioqrafiya/Göstəricinin Mövcudluğu Haqqında Qeydlər. Sahə kitabda biblioqrafiyanın və ya göstəricinin mövcudluğu haqqında qeydləri əks etdirir. *İndikatorlar təyin edilməyib.* \$a altsahəsində qeydin mətni yazılır.

Nümunə: 320_ _\$aBibliogr.: p.210

330 Xülasə və ya Referat Sahə verilən kitabın xülasəsini və ya referatını əks etdirir. *İndikatorlar təyin edilməyib.* \$a altsahəsində xülasənin və ya referatın mətni yazılır

510 Əsas Paralel Sərlövə. Sahə kitabın paralel sərlövəsinə (əsas sərlövənin digər dildə və ya digər qrafikada verilməsi) əks etdirir. Birinci indikator paralel sərlövənin axtarış üçün əhəmiyyətini bildirir və paralel sərlövə əhəmiyyətli deyilsə 0, əks halda isə 1 qiyməti alır. İkinci indikator təyin olunmayıb. \$a altsahəsində kitabın, çoxcildli kitabın ayrıca cildinin və ya bütünlükdə çoxcildli nəşrin əsas paralel sərlövəsi yazılır. \$e altsahəsində paralel sərlövəyə aid sərlövəaltı məlumat və sərlövə haqqında digər informasiya, \$h çoxcildli kitabın cildinin nömrəsi, \$i kitabın hissəsinin paralel sərlövənin yazıldığı dildə olan adı, \$z altsahəsində paralel sərlövənin dilinin kodü yazılır.

Nümunə:

2001_ \$ aТепло-и массаобмен в

многокомпонентных системах газ-жидкость

5101_ \$aHeat and mass transfer in multicomponent

gas-liquid systems\$zeng

Rus dilində olan kitabın paralel sərlövəsi ingilis dilinə tərcümə olunmuşdur.

512 Üz Qabığının Sərlövəsi. Sahə 200-cü sahədəki əsas sərlövədən əsaslı surətdə fərqlənən kataloqlaşdırılmış sənədin üz qabığındakı sərlövəni bildirir. Birinci indikator paralel sərlövənin axtarış üçün əhəmiyyətini bildirir və paralel sərlövə əhəmiyyətli deyilsə 0, əks halda isə 1 qiyməti alır. İkinci indikator təyin olunmayıb. \$a altsahəsində kitabın üz qabığındakı sərlövə, \$e altsahəsində üz qabığında olan sərlövəaltı və üz qabığındakı sərlövə haqqında digər məlumatlar yazılır.

606 Predmet Rubrikası Kimi İstifadə Olunan Mövzu Adı. Sahə tematik rubrika kimi istifadə edilən terminləri əks etdirir. Birinci indikator termin əhəmiyyətli deyilsə 0 qiyməti, ilkin termindirə 1 qiyməti, ikinci termindirə 2 qiyməti alır. İkinci indikator təyin edilməyib. \$a altsahəsində mövzu adını, \$x altsahəsində altrubrikanı, \$y altsahəsində coğrafi altrubrikanı, \$z altsahəsində isə xronoloji altrubrikanı bildirən termin yazılır.

Nümunə: 606_ \$aİnformatika\$xAlqoritmik dillər.

607 Predmet Rubrikası Kimi İstifadə Olunan Coğrafi Ad. Sahə predmet rubrikası kimi istifadə olunan coğrafi adı əks etdirir. *İndikatorlar təyin edilməyib.* \$a altsahəsində predmet rubrikası kimi istifadə olunan coğrafi adı, \$x altsahəsində coğrafi altrubrikanı, \$z altsahəsində isə coğrafi ada aid altrubrikanı, \$z altsahəsində isə xronoloji altrubrikanı bildirən termin yazılır.

Nümunə: 606_ _\$aMərkəzi Asiya\$xMədəniyyət\$z1900-2000

675 Universal Onluq Təsnifat (UOT). Sahə Universal Onluq Təsnifata uyğun olaraq sənədə verilən təsnifat indeksini əks etdirir. *İndikatorlar təyin edilməyib.* \$a altsahəsində UOT indeksi yazılır.

Nümunə: 675_ _\$a633.13-155

686 Digər Təsnifatların İndeksləri. Sahə digər təsnifat indeksini əks etdirir. *İndikatorlar təyin edilməyib.* \$a altsahəsində digər təsnifat indeksi yazılır.

Nümunə: 686_ _\$aW1\$bRE359

ABŞ Milli Tib Kitabxanasının təsnifat indeksi.

700 Şəxs Adı - İlkin İntellektual Məsulliyət. Sahə kitab üçün ilkin intellektual məsulliyətə malik şəxs (müəllif və ya kitabı tərtib edən) haqqında məlumatı bildirir. *İki İndikatora malikdir.* Birinci indikator təyin edilməyib. İkinci indikator adın təsvir formasını bildirir və əgər məsul şəxsin yalnız adı və ya adı, soyadı və atasının adı verilibsə 0, şəxsin soyadı(nəsl adı) , adı atasının adı verilibsə 1 qiyməti alır. \$a altsahəsində başlanğıc elementi kimi istifadə olunan adın hissəsi, \$b altsahəsində adın hissəsi- daxiletmənin başlanğıc elementindən başqa adın qalığı²¹, \$c altsahəsində rütbə, epitet, vəzifə göstəricisi və şəxs adının ayrılmaz hissəsi kimi çıxış etməyən istənilən əlavələr (tarixdən başqa), \$d altsahəsində Roma papalarının, kral ailələrinin, din xadimlərinin adlarıyla, eləcə də epitetlərlə bağlı nömrələnməni bildiren rum rəqəmləri, \$f altsahəsində şəxsin həyat və fəaliyyət tarixi (yaşamış, anadan olmuş, vəfat etmiş, hakimiyətdə olmuş), \$g altsahəsində \$b altsahəsində inisiallar yazıldığı halda inisialların açılışı, \$3 altsahəsində avtoritet yazısının nömrəsi yazılır.

Nümunə:

- a) 700_1\$aBenson,\$bRowland
- b) 700_1\$a Qurbanov\$b Azad İsa oğlu
- c) 700_1\$a Musayeva\$b N.N.

²¹ İniisialların açılışı \$g altsahəsində yazılır.

d) 700_1\$a Xələfov\$b A.A. .\$.professor\$f1931-

701 Şəxs Adı - Alternativ İntellektual Məsulliyət.

Sahə kitab üçün alternativ intellektual məsul fərdin şəxsi məlumatlarını əks etdirir. İndikatorlar və altsahələr sahə 700-dəki kimidir.

Nümunə:

700_1\$aQurbanov\$bA.İ.

701_1\$aMusayeva\$bN.N.

702 Şəxs Adı - İkinci İntellektual Məsulliyət.

Sahə kitab üçün ikinci intellektual məsul fərdin şəxsi məlumatlarını əks etdirir. İndikatorlar və altsahələr sahə 700-dəki kimidir.

710 Təşkilatın Adı - İlkin İntellektual Məsulliyət.

Sahə kitab üçün ilkin intellektual məsul olan təşkilatın və ya tədbirin (Tədbir dedikdə konfranslar, simpoziumlar, qurultaylar və s. başa düşülür) –kollektiv müəllifin adını əks etdirir. *Birinci indikator* kitab üçün məsul şəxs təşkilat olduqda 0, tədbir olduqda isə 1 qiyməti alır. Əgər kitabın kollektiv müəllifinin müşavirə və ya təşkilat olması əhəmiyyətli deyilsə birinci indikatorun mövqeyində probel qoyulur. İkinci indikator kollektiv müəllifin adının formasını müəyyənləşdirir və ad inversiya edilmiş formada olduqda 0, ad düzgün ardıcılıqla yazıldıqda isə 2 qiyməti alır. \$a altsahəsində təşkilatın adı, iyerarxik struktur olduqda isə təşkilatın adının başlanğıc hissəsi, \$b altsahəsində struktur altbölməsinin, \$c altsahəsində tədbirin, yeri və tarixindən başqa kataloqlaşdırıcı tərəfindən təşkilatın adına edilən istənilən əlavələr, \$d altsahəsində tədbirin nömrəsi, \$e altsahəsində tədbirin keçirilmə yeri, \$f altsahəsində tədbirin tarixi, \$p altsahəsində təşkilatın ünvanı, \$3 altsahəsində isə avtoritet yazısının nömrəsi yazılır.

Nümunə:

- a) 70002\$aAzərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
\$bBDU
- b) 71012\$aİnformatika üzrə respublika elmi-praktiki
konfrans \$d2\$f2001\$eBakı

711 Təşkilatın Adı - Alternativ İntellektual Məsulliyət. Sahə alternativ intellektual məsulliyətə malik təşkilatın adını bildirir. İndikatorlar və altsahələr sahə 710-dakı kimidir.

712 Təşkilat Adı - İkinci İntellektual Məsulliyət. Sahə ikinci intellektual məsulliyətə malik təşkilat adını əks etdirir. İndikatorlar və altsahələr sahə 710-dakı kimidir

801 Yazını Hazırlayan Mənbə. Sahə bibliografik yazını tərtib edən, yayan və modifikasiya edən təşkilatın adını əks etdirir. Birinci indikatorlar təyin olmayıb. İkinci indikator isə İlk yazını hazırlayan agentlik üçün 0, yazını maşınla oxuyan formaya konvertə edən agentlik üçün 1, yazının strukturunu və ya intellektual məzmunu modifikasiya edən agentlik üçün 2, yazını yayan agentlik üçün isə 3 qiyməti alır. \$a altçahəsində Yazını yayan təşkilatın yerləşdiyi ölkənin kodu, \$b altsahəsində agentliyin tam adı və ya kodu, \$c altsahəsində yazının yaradılma və ya modifikasiya tarixi yazılır.